

16. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» від 1 листопада 1996 р. № 9. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>
17. Очередин В. Т. Доказательства в уголовном процессе: сущность, источники, способы собирания. М.: Издательство «Юрлитинформ», 2008. 248 с.
18. Ковальчук С. О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2017. 626 с.
19. Вапнярчук В. В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 85–89. URL: http://www.lj.kherson.ua/2015/pravo03/part_3/21.pdf
20. Сазонова Т. П. Иные процессуальные действия как способы собирания доказательств в досудебном производстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Челябинск, 2009. 35 с. URL: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1352664>
21. Балакшин В. С. Иные процессуальные действия как средства уголовно-процессуального доказывания. *Вестник Оренбургского государственного университета. Юриспруденция*. Оренбург: Изд-во Оренбург, ун-та, 2006. № 3. С. 25–30. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/inye-protsessualnye-deystviya-kak-sredstva-ugolovno-protsessualnogo-dokazyvaniya>
22. Горский Г. Ф., Кокорев Л. Д., Элькинд П. С. Проблемы доказательств в советском уголовном процессе. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1978. 303 с.

УДК 343.98

НЕВГАД В.В.

ХАРАКТЕРИСТИКА ТИПОВИХ СПОСОБІВ ВЧИНЕННЯ ВБИВСТВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ П. 5 Ч. 2 СТ. 115 КК УКРАЇНИ

Визначено, що спосіб злочину для даного виду вбивств, передбачених п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України може містити як всі структурні елементи, тобто дії щодо підготовки, вчинення та приховування злочину, так і може бути усіченим. Доведено, що повноструктурні способи досліджуваного виду вбивства характерні для злочинів, вчинених на замовлення та у співучасті. Простий спосіб вчинення досліджуваного виду вбивства характерний для випадків спонтанного виникнення умислу на вчинення вбивства.

Ключові слова: *вбивства, спосіб злочину, небезпечний для життя, спосіб підготовки до злочину, спосіб приховання.*

Определено, что способ преступления данного вида убийств, предусмотренных п. 5 ч. 2 ст. 115 УК Украины может содержать как все структурные элементы, то есть действия по подготовке, совершению и сокрытию преступления, так и может быть усеченным. Доказано, что полноструктурные способы изучаемого вида убийства характерны для преступлений, совершенных на заказ и в соучастии. Простой способ совершения исследуемого вида убийства характерен для случаев спонтанного возникновения умысла на совершение убийства.

Ключевые слова: *убийства, способ преступления, опасный для жизни, способ подготовки к преступлению, способ сокрытия.*

It is determined that the method of crime for this type of assassination, stipulated in p. 5 part 2 of the article. 115 of the Criminal Code of Ukraine may contain as all structural elements, that is, actions concerning the preparation, commission and concealing

of a crime, and may also be truncated. It is proved that the full-structured methods of the investigated type of murder are characteristic of crimes committed on the order and in complicity. An easy way of committing the investigated type of murder is typical of cases of spontaneous occurrence of intentions to commit murder.

Key words: *murder, method of crime, life threatening, method of preparation for crime, way of concealment.*

Постановка проблеми. Одним із основних елементів криміналістичної характеристики будь якого злочину і вбивства в тому числі є спосіб злочину. Більшість криміналістів називають спосіб центральним, домінуючим елементом криміналістичної характеристики злочинів, оскільки впливаючи на зміст інших елементів криміналістичної характеристики, він утворює взаємозв'язки з кожним із них [1, с. 97]. Особливо актуальним це стає в тому випадку, коли спосіб являється кваліфікуючою ознакою такого злочину. Так, сам вид досліджуваного вбивства (способом, небезпечним для життя багатьох осіб) говорить про важливість вказаного елементу криміналістичної характеристики для її формування. Вказану обставину підкреслює І. Гора, зазначаючи, що у кримінальному праві спосіб вчинення злочину пов'язаний з іншими елементами його об'єктивної сторони і відбиває власне злочинне діяння, стає засадою для класифікації складу злочину, використовується як кваліфікуюча ознака [2, с. 36].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження способів вчинення злочинів були предметом дослідження значної кількості вчених, зокрема, таких як Р. С. Белкін, М. В. Даньшин, В. Ф. Єрмолович, С. М. Зав'ялов, Г. Г. Зуйков, О. Н. Колесніченко, А. М. Кустов, Н. І. Панов, В. А. Попелюшко, М. С. Уткин, В. Ю. Шепітько та інші.

Невирішені раніше проблеми. Безумовно вказані науковці зробили значний внесок у дослідження способу злочину. Однак способи вчинення вбивств, передбачених п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України в криміналістичній літературі до цього часу не досліджувалися.

Метою даної статті є встановлення та аналіз типових способів вчинення вбивств, передбачених п. 5 ч. 1 ст. 115 КК України.

Виклад основного матеріалу. Відомості про спосіб вчинення злочину, як зазначає А. М. Кустов, містять великий обсяг криміналістично значимої інформації про злочинну подію та її учасників, що дозволяє зорієнтуватися в суті того, що сталося, і намітити оптимальні методи розкриття і розслідування скоєного злочину, оскільки виявлення способу вчинення злочину дозволяє слідчому сформувати модель механізму злочинної події, легше і швидше викрити злочинця, з'ясувати всі інші істотні для розслідування обставини [3, с. 107].

Дослідження способу вчинення злочину у криміналістичній науці пройшло довгий час та здійснювалося значною кількістю вчених. Аналіз наукових позицій дозволив розподілити такі дослідження на дві групи. Перша група авторів, досліджуючи спосіб вчинення злочину, притримується кримінально-правової позиції та під час формування визначення способу злочину не виділяє в ньому окремі самостійні елементи. Так, наприклад, В. М. Кудрявцев визначав спосіб вчинення злочину як певний порядок, метод, послідовність рухів і прийомів, застосовуваних особою для вчинення злочину [4, с. 171]. М. І. Єнікеев зазначає, що спосіб вчинення злочину – це система прийомів, дій, операційних комплексів, зумовлених метою і мотивами дій, психічними і фізичними якостями особи, в яких виявляються психофізіологічні і характерологічні особливості людини, її знання, вміння, навички, звички і ставлення до різних проявів дійсності [5, с. 105]. І. Гора вважає, що спосіб вчинення злочину охоплює систему взаємопов'язаних дій суб'єкта (або утримання від них), що вчиняються з певною послідовністю, із застосуванням різних знарядь і засобів та спрямовані на досягнення мети злочину [2, с. 38].

Друга ж група вчених пропонує виділяти в структурі самостійні дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину. Так, О. Н. Колесніченко запропонував розуміти під способом скоєння злочину образ дій злочинця, що виражається в певній послідовності, поєднанні окремих дій, прийомів, застосовуваних суб'єктом і розглядати окремо спосіб приготування до вчинення злочину, спосіб самого вчинення злочину і спосіб приховування злочину [6, с. 18]. Підтримав вказану позицію Г. Г. Зуйков, говорячи про спосіб вчинення злочину як систему дій щодо підготовки, вчинення, приховування злочину, детерміновану умовами зовнішнього середовища та психофізичними якостями особи, пов'язаними з вибіркоким використанням відповідних засобів і умов місця та часу [7, с. 205]. Схоже визначення надав Р. С. Белкін, який розглядав під способом вчинення злочину розуміти систему умисних дій з підготовки, вчинення та приховування

злочину, охоплені єдиним злочинним задумом, детерміновані психофізичними якостями особи злочинця (його співучасників) і вибіркоким використанням ним (ними) відповідних умов, місця, часу, а також урахуванням можливих дій (бездіяльності) з боку потерпілого та інших осіб [8, с. 359].

У свою чергу С. М. Зав'ялова вважає, що спосіб вчинення злочину охоплює систему взаємопов'язаних дій суб'єкта (або утримання від них), що вчиняються з певною послідовністю, із застосуванням різних знарядь і засобів та спрямовані на досягнення мети злочину. Для криміналістичної характеристики способу вчинення злочину важливі насамперед ті його сторони, що відбиваються назовні, а тому мають досить високий ступінь інформативності. Він відносить до способу вчинення злочину спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі дані про виконавця і застосовані ним засоби та можливість їх застосування у розкритті та розслідуванні злочинів [9, с. 44–45]. В. Ю. Шепітько стверджує, що спосіб учинення злочину – це образ дій злочинця, що передбачає певну систему операцій і прийомів. Його структура охоплює: способи готування до злочинного діяння, способи його вчинення та способи приховування (маскування) [10, с. 328].

Поряд з цим в криміналістиці усталилась думка, що спосіб вчинення злочину доцільно розуміти у вузькому і широкому сенсах. При тлумаченні даного явища у вузькому сенсі, мається на увазі тільки лише безпосереднє вчинення злочину. Тут в якості однієї з обмежувальних точок може виступати момент закінченого злочину. А при розгляді способу вчинення злочину в широкому сенсі, слід включати в це поняття не тільки безпосереднє вчинення, а й приховування злочину. Природно, у другому випадку спосіб вчинення злочину передбачає значно більший зміст для вивчення [11, с. 11].

З цього приводу заслуговує окремої уваги дослідження способів вчинення злочину проведене М. С. Уткіним. Науковець розробив класифікацію способів вчинення злочинів і поділив їх на: 1) повноструктурні, або найбільш кваліфіковані (підготовка, вчинення і приховування злочинів); 2) менш кваліфіковані, або усічені першого типу (вчинення і приховування злочинів); 3) менш кваліфіковані, або усічені другого типу (підготовка і вчинення злочинів); 4) некваліфіковані, або спрощені, що складаються тільки з дій по вчиненню злочинів [12, с. 6].

Вказана класифікація має певне практичне значення, адже досить часто спосіб злочину не містить повної структури, особливо якщо це злочини вчинені з необережності. В такому випадку злочинець в принципі не може планувати якісь діяння, адже необережна форма вини перейде відразу в умисну. Однак усічений спосіб злочину характерний не лише для необережних злочинів, адже при вчиненні умисних злочинів також можуть відбуватися лише дії по підготовці та вчиненню, або вчинення та приховання.

Так, наприклад, аналіз слідчої та судової практики дозволив встановити структуру способів вчинення злочинів, передбачених п. 5 ч. 2 ст. 115 КПК. Лише в 30 % проаналізованих кримінальних проваджень спосіб злочину був повно структурним, тобто містив дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування злочину.

Слід зауважити, що повноструктурні способи досліджуваного виду вбивства характерні для злочинів, вчинених на замовлення та у співучасті. Досить часто жертвами таких вбивств стають політики, державні службовці, журналісти, підприємці та інші відомі особистості.

Досить часто вбивства, передбачені п. 5 ч. 2 ст. 115 КПК мають усічену структуру способу злочину. У 38% проаналізованих кримінальних проваджень спосіб включав тільки дії із підготовки та безпосереднього вчинення злочину. А інший вид усіченого способу злочину, тобто дії із безпосереднього вчинення та приховування злочину, зустрічалися лише у 4% проваджень за п. 5 ч. 2 ст. 115 КПК.

Простий спосіб вчинення досліджуваного виду вбивства використовувався у 42% проаналізованих кримінальних проваджень. Вказаний спосіб характерний для випадків спонтанного виникнення умислу на вчинення вбивства. Злочинці досить часто перебували у стані сп'яніння і умисел на вбивство був спричинений загальною обстановкою на місці події, наприклад, під час масових заворушень. В окремих випадках причиною виникнення умислу були ревності або неприємні стосунки із потерпілим.

Слід зауважити, що переважна більшість простих способів досліджуваних вбивств вчиняється з використанням вибухових пристроїв, таких як різні типи гранат. Така ситуація склалася перш за все через неконтрольоване збільшення їх незаконного обігу в зв'язку із проведенням антитерористичної операції. Тому значна частина таких злочинів як раз і вчиняється на території Луганської і Донецької областей.

Слід погодитися із В. Ф. Єрмоловичем, який зазначає, що дії з підготовки, вчинення і приховування злочину окремо мають свої самостійні цілі. Однак, створюючи єдиний спосіб вчинення злочину, вони, крім своєї приватної мети, об'єднані і спрямовані злочинцем на досягнення бажаного результату, охопленого однією спільною метою. Особливо це яскраво проявляється, коли має місце замах на злочин [11, с. 9]. В рамках нашого дослідження вказане твердження є досить актуальним, адже досить часто вказані структурні елементи самі по собі містять склад злочину. Так, наприклад, незаконне придбання, носіння та зберігання вогнепальної зброї та вибухових речовин і вибухових пристроїв містять склад злочину, передбачений ст. 263 КК України. Але у сукупності вони спрямовані на досягнення кінцевої мети – вбивство людини, способом, небезпечним для життя багатьох людей. Тому вчинення вказаного виду вбивства, поєднане із використанням незаконно придбанної вогнепальної зброї, вибухових пристроїв і вибухових речовин кваліфікується за сукупністю злочинів, а саме відповідною частиною ст. 263 КК України та п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України.

Крім того, аналіз слідчої та судової практики показав, що досить часто вказані види вбивств не доводяться до кінця у зв'язку із обставинами, які не залежать від волі злочинця і тому кваліфікуються як замах на вчинення вбивства. Так, у 53% проаналізованих кримінальних проваджень вбивство було незакінченим, тобто потерпілий залишався живим, так як або йому завдавалась або незначна шкода здоров'ю, або він сам вчиняв дії, які запобігали настанню тяжких наслідків, або поряд були свідки, які вчасно надавали допомогу та викликали швидку медичну допомогу.

Закінчене вбивство, способом, небезпечним для життя багатьох осіб було у 48% проаналізованих кримінальних проваджень. Крім того, враховуючи специфіку способу вчинення вбивства, що має на увазі можливість заподіяння смерті кільком особам, то слід сказати, що досить часто наступала смерть однієї або двох осіб, інші отримували тільки різні види тілесних ушкоджень. Тому в цьому випадку кваліфікація здійснювалась по відношенню до померлого як закінчене вбивство, а по відношенню до осіб, які залишились живими як замах на вбивство.

Для подальшого дослідження проблеми здійснимо детальний аналіз повноструктурного способу розглядуваного виду вбивств. Аналіз слідчої та судової практики дозволив виділити найбільш типові дії по готуванню до вбивства, способом, небезпечним для життя багатьох осіб.

Так, до *способів підготовки досліджуваних видів вбивств* можуть належати наступні дії: завчасний вибір жертви та/або отримання інформації про її характер, життєдіяльність, розклад дня, оточення тощо; обрання способу безпосереднього вчинення злочину; підшукування співучасників злочину (виконавців, пособників); обрання зняряд вчинення злочину; їх попереднє придбання; принесення на місце злочину; пристосування зняряд до умов та обстановки, в якій буде вчинятися злочин; у випадку виготовлення саморобних зняряд вчинення злочину додаються також дії щодо отримання знань щодо технології виготовлення, придбання засобів, які будуть використовуватися для виготовлення зняряд вчинення злочину; створення або очікування умов, необхідних для вчинення злочину; обрання місця та часу вчинення злочину; вирішення питання про необхідність маскування злочинної діяльності та злочинців; створення алібі для злочинців тощо.

Для визначення способів безпосереднього вчинення необхідно звернутися до загальної класифікації способів учинення вбивства. Досить ґрунтовну класифікацію способів вбивств здійснив С. О. Сафронов, пропонуючи їх класифікувати за різними критеріями: 1) за формою діяння: активні дії; бездіяльність (створення небезпечних для життя умов і залишення особи в цьому стані, незастосування необхідних для її врятування заходів); 2) за способами впливу на організм потерпілого: завдання шкоди шляхом застосування фізичної сили, різних зняряд і засобів, чинників навколишнього середовища, тварин; 3) за характером травматичної дії: використання механічних, термічних, температурних, біологічних, хімічних факторів впливу тощо; 4) за видом травматичного впливу: побиття, удар, тиск, розтягнення, розрив, крутіння, ламання тощо [13, с. 23–24]. Вказана класифікація безумовно достатньо повна, однак її важко застосувати до вбивства, вчиненого способом, небезпечним для життя багатьох осіб. Тому уявляється доцільним класифікувати способи досліджуваного виду вбивства в залежності від зняряд, які використовуються для спричинення смерті та характеру травматичної дії на організм людини.

Таким чином, способи безпосереднього вчинення вбивства, передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 115 тісно пов'язані із використанням того чи іншого зняряддя вчинення злочину, які здійснює той чи інший характер впливу на організм людини. Так аналіз слідчої та судової практики дав можливість виокремити наступні *види способів безпосереднього вчинення вказаних вбивств, в залежності від зняряддя злочину*:

– напад із використанням вибухових речовин або вибухових пристроїв (наприклад, осколкових ручних гранат РГД-5, ручних оборонних гранат Ф-1 тощо) (використовувався у 74% проаналізованих кримінальних проваджень);

- напад із застосуванням вогнепальної зброї (використовувався у 30% проаналізованих кримінальних проваджень);
- підпали за допою різних джерел вогню (сірників, запальничок) (у 16% проаналізованих кримінальних проваджень);
- використання паливно-мастильних матеріалів та легкозаймистих речовин (бензин, керосин) для підпалювання потерпілих (у 12% проаналізованих кримінальних проваджень);
- напад із використанням гранатометів (РПГ-22, що спорядженні гранатами, реактивних гранатометів тощо) (використовувався у 8% проаналізованих кримінальних проваджень);
- використання газової суміш із наступним її запаленням (у 4% проаналізованих кримінальних проваджень);
- напад із використанням пневматичної зброї та пристроїв, призначених для стрільби гумовими кулями (використовувався у 2% проаналізованих кримінальних проваджень);
- напад з використанням холодної зброї або побутових ножів (використовувався у 2% проаналізованих кримінальних проваджень).

За характером травматичної дії на організм людини способи безпосереднього вчинення вбивств, передбачених п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України поділяються на наступні: нанесення вогнепальних ушкоджень; нанесення вибухових травм; спричинення опікових травм; відокремлення частин тіла; нанесення колото-різаних ушкоджень; нанесення забитих ушкоджень.

Зважаючи на те, що значна частина досліджуваних видів вбивств вчиняється з використанням вибухових пристроїв або речовин, то досить часто для підготовки та вчинення вбивства, як правильно вказує О. С. Саїнчин, все більше застосовуються елементи військової рекогносцировки: вибір місця для засідок, схованки для ВП, які ретельно маскуються та ін. Об'єктами для розміщення ВП злочинець частіше обирає транспортні засоби, будівлі та робочі місця потерпілого. Вибух при застосуванні ВП частіше всього супроводжується пожежею й панікою, що приводить до масового знищення слідів злочину й дає злочинцю можливість непомітно й у короткий час залишити місце злочину [14, с. 25].

Окрему увагу слід приділити способам приховування злочинів взагалі і вбивств зокрема. Р. С. Белкіна пропонує розуміти під приховуванням злочину діяльність, спрямовану на ускладнення розслідування шляхом приховування, знищення, маскування слідів злочину і злочинця та їх носіїв [8, с. 234]. Вчений називає наступні способи приховування злочинів: 1) утаювання інформації та (або) її носіїв (приховування предмета посягання, речових доказів, грошей та цінностей, нажитих злочинним шляхом, інших об'єктів – джерел інформації; умовчання, неповідомлення запитуваних відомостей); 2) знищення інформації та (або) її носіїв, у тому числі слідів злочину; 3) маскування інформації та (або) її носіїв з метою зміни уявлень про спосіб учинення злочину, особу винного; 4) фальсифікація інформації і (або) її носіїв, тобто слідів та інших речових доказів; повна або часткова підробка документів; підміна, дублювання об'єктів; часткове знищення об'єкта з метою зміни його зовнішнього вигляду; 5) змішані способи приховування злочинів – інсценування злочинів [15, с. 134–136]. О. С. Саїнчин приділяє окрему увагу саме інсценуванню злочину, що полягає у створенні такої обстановки наслідків вбивства, які вказують на: 1) вчинення вбивства іншою особою; 2) некримінальний характер настання смерті (самовбивство, нещасний випадок тощо) [14, с. 18].

Тобто злочинці вносять відповідні сліди, які створюють уявлення неправдивої події. Однак таким неправдивим подіям, тобто спробам приховання справжнього характеру злочинної події також притаманні відповідні ознаки, які дозволяють їх викрити. Слушно зазначає М. В. Даньшин, що ознаки приховування іноді називають негативними обставинами, маючи на увазі їх невідповідність справжньому відображенню злочину. Негативні обставини – це такі дані, що порушують уявлення слідчого про закономірні зв'язки в розвитку події чи явища [16, с. 19–20]. Практикою підтверджено, що такі негативні обставини допомагають слідчому усвідомити справжній характер злочинної події.

Враховуючи наведену класифікацію способів приховування злочину та аналіз слідчої і судової практики можемо виділити найбільш *типові способи приховування вбивств, вчинених способом, небезпечним для життя багатьох осіб*: обрання малолюдного місця та часу вчинення злочину під час якого кількість людей обмежена, з метою недопущення впізнання злочинця; знищення знаряддя вчинення злочину; знищення слідів злочину; усунення свідків-очевидців злочину; залишення додаткових слідів злочину та знищення наявних, з метою створення інсценування злочину.

Слід зауважити, що сам характер досліджуваного виду вбивств вже передбачає під час безпосереднього вчинення злочину знищення переважної більшості його слідів, адже, як уже вказувалося вище, способи переважно пов'язані із спричиненням вибухів і підпалів.

Висновки. Спосіб злочину для даного виду вбивств може містити як всі структурні елементи, тобто дії щодо підготовки, вчинення та приховування злочину, так і може бути усіченим. Повноструктурні способи досліджуваного виду вбивства характерні для злочинів, вчинених на замовлення та у співучасті. Досить часто жертвами таких вбивств стають політики, державні службовці, журналісти, підприємці та інші відомі особистості.

Простий спосіб вчинення досліджуваного виду вбивства характерний для випадків спонтанного виникнення умислу на вчинення вбивства. Злочинці досить часто можуть перебувати у стані сп'яніння і умисел на вбивство може бути спричинений загальною обстановкою на місці події, наприклад, під час масових заворушень. В окремих випадках причиною виникнення умислу також можуть бути ревності або неприязні стосунки із потерпілим. Переважна більшість простих способів досліджуваних вбивств вчиняється з використанням вибухових пристроїв, таких як різні типи гранат. Така ситуація склалася перш за все через неконтрольоване збільшення їх незаконного обігу в зв'язку із проведенням антитерористичної операції. Досить часто вказані види вбивств не доводяться до кінця у зв'язку із обставинами, які не залежать від волі злочинця і тому кваліфікуються як замах на вчинення вбивства.

Список використаних джерел:

1. Огерук І. С. Спосіб вчинення злочинів, пов'язаних із привласненням, розтратою або заволодінням майном нафтогазовидобувних підприємств шляхом зловживання службовим становищем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 29. Ч. 2. Т. 1. С. 97–100.
2. Гора І. Поняття способу вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. *Закон и жизнь*. 2012. № 9. С. 35–38.
3. Кустов А. М. Теоретические основы криминалистического учения о механизме преступления. М.: Академия МВД России, 1997. 228 с.
4. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления: монография. М.: Госюриздат, 1960. 244 с.
5. Еникеев М. И. Юридическая психология: учебник для вузов. М.: Изд. группа НОРМА-ИНФРА, 2001. 517 с.
6. Колесниченко А. Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений. Харьков, 1965. 87 с.
7. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : дисс. ... докт. юрид. наук. М., 1970. 305 с.
8. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. М.: Юрист, 1997. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
9. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю та перспективи: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2005. 232 с.
10. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. / за ред. В. Ю. Шепітька. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ: Ін Юре, 2010. 496 с.
11. Ермолович В. Ф. Способы и механизм преступления / под ред. Басецкого И. И. Мн., 2000. 107 с.
12. Уткин М. С. Особенности расследования и предупреждения хищений в потребительской кооперации: учеб. пособие. Свердловск: Изд. Свердловск. юрид. института, 1975. 62 с.
13. Сафронов С. О. Методика розслідування умисного заподіяння тяжких і середньої тяжкості тілесних ушкоджень: науково-практичний посібник. Харків, 2003. 175 с.
14. Саїнчин О. С. Розслідування умисних вбивств: теорія та практика: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2011. 38 с.
15. Белкин Р. С. Противодействие расследованию и пути его преодоления криминалистическими и оперативно-розыскными средствами и методами. *Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного расследования*: ученик / под ред. Т. В. Аверьяновой и Р. С. Белкина. М.: Новый Юрист, 1997. Глава 5. С. 129–150.
16. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці: навч. посіб. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 116 с.